

Citation:

Winkler, C., Levensbericht E.D. Wiersma, in:
Jaarboek, 1940-1941, Amsterdam, pp. 248-257

LEVENSBERICHT

VAN

ENNO DIRK WIERSMA

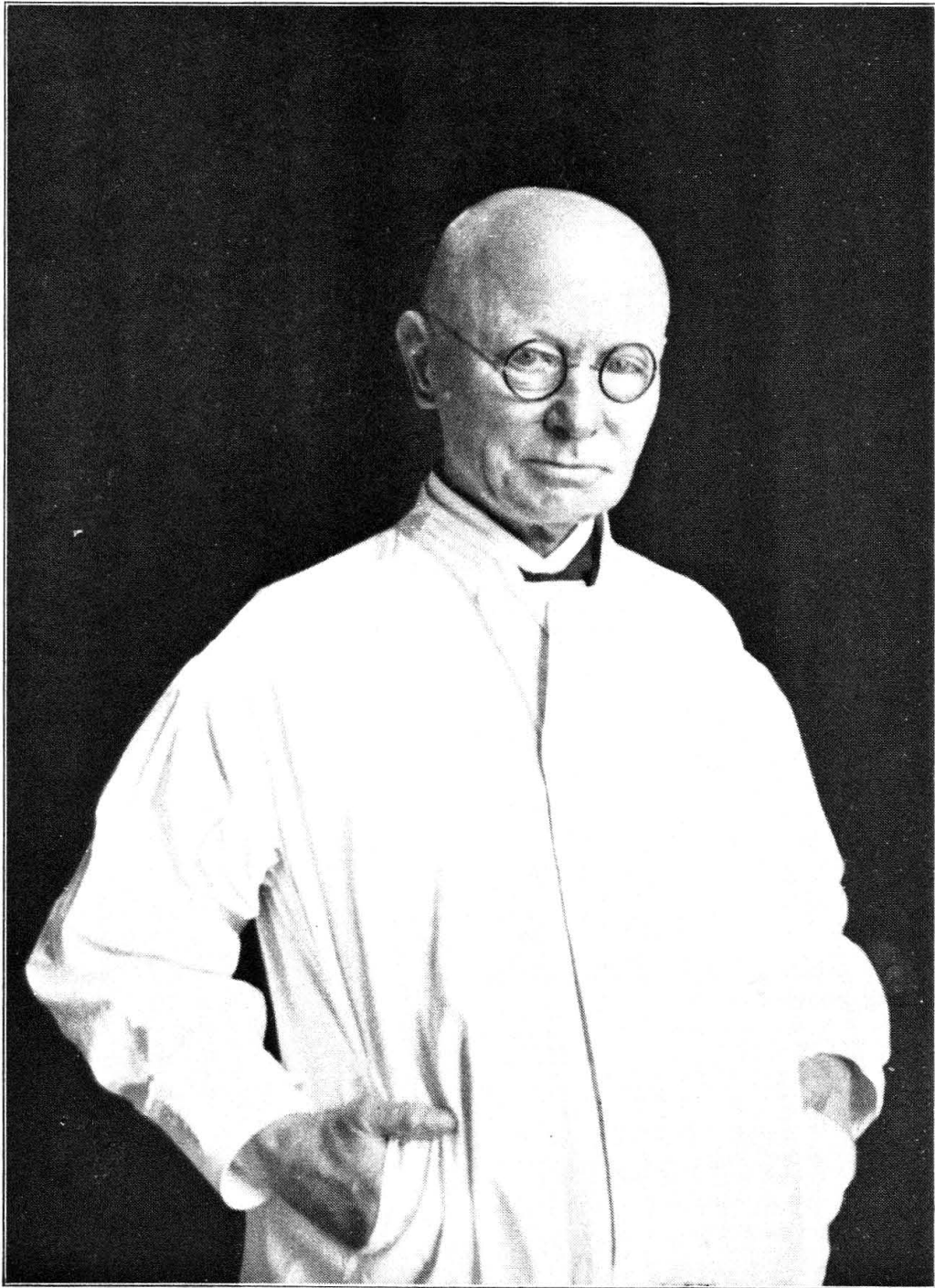
(29 November 1858—24 November 1940)

Toen den 24sten November 1940, eenige dagen voor zijn twee en tachtigsten verjaardag, Prof. Dr. *Enno Dirk Wiersma* heenging, heeft de geneeskundige wetenschap een zeer gevoelig verlies geleden. Dit zal niet gemakkelijk worden aangevuld.

Wiersma was op 29 November 1858 te Pieterzijl geboren. Te Groningen genoot hij aan de Hoogere Burgerschool het middelbare onderwijs. Hij deed in 1878 admmissie-examen voor de Universiteit aldaar. Na voltooiing van zijn medische studie promoveerde hij op 19 Mei 1886 bij den voortreffelijken clinicus Professor *Kooyker* op een dissertatie „Histochemische onderzoekingen op glycogeen”. Hij was eenige jaren assistent bij dien hoogleeraar, deed een studiereis naar Weenen en Berlijn en keerde vervolgens naar Groningen terug om er gemeente-arts te worden en tevens als „consulent voor Neurologie en Psychiatrie” werkzaam te zijn.

Zoo ooit van iemand, dan kan van *Wiersma* gezegd worden, dat hij een „self-made man” was. Want hij deed alles zelf.

Wiersma komt eerst tot volle ontplooiing, wanneer hij in Groningen kennis maakt met den filosoof Professor *Heymans*. Ondanks een groot verschil in aanleg en karakter, ontstaat tusschen hen beiden een hechte vriendschap, die eerst met den dood van Heymans eindigt. De invloed van Heymans op *Wiersma* is zeer groot geweest: tezamen deden zij hun beroemd geworden onderzoek over „Het karakter”. Dit onderzoek was gebaseerd op een

Enno Dirk Wiersma, 29 November 1858—24 November 1940.

enquête in Nederland en het resultaat ervan wordt gepubliceerd in „*Ebbinghaus' Zeitschrift für Psychologie und Physiologie der Sinnesorgane*” van 1906 tot 1912, in een zevental verhandelingen.

Deze enquête is zeer omvangrijk. Met het oog op het onderzoek der gezinnen worden ongeveer 3000 artsen aangeschreven. In het rondschrijven wordt dezen artsen uitdrukkelijk verzocht geen families uit te zoeken, waar de invloed der erfelijkheid duidelijk spreekt. Er bestaan, zoo meenen de schrijvers, bijna geen gegevens over „psychische erfelijkheid”. Zij willen juist dit leerstuk aan de orde stellen. Zij vervaardigen voor dit onderzoek vragenlijsten met 90 vragen, die omtrent vader, moeder en elk der kinderen van een zelfde gezin beantwoord moeten worden. Aldus wordt een poging gedaan om den invloed van de erfelijkheid vast te stellen (1906), om de „selectorische” werking van het huwelijk (1912) te doen begrijpen. Daarmee werd een schat van psychologisch materiaal bijeengebracht, waarvan ook volgende geslachten de vruchten kunnen plukken.

Het is echter niet mogelijk den inhoud van deze studie in een kort bestek weer te geven. In dit gezamenlijke werk heeft Heymans nog de leiding.

Wiersma's zelfstandig werk is van den beginne af aan gekenmerkt door zijn streven bij alle psychische processen, die hij onderzoeken gaat, een stoffelijken, physiologisch-anatomischen grondslag vast te stellen, welke bij dit proces behoort. Al gelukt hem dit streven niet altijd, toch is elk streven in die richting bemerkenswaard.

Zoodra zijn zelfstandige arbeid begint lokt hem bepaaldelijk de studie der epilepsie aan. Deze ziekte treft hem bijzonder, omdat hij als het begin er van, een verschijnsel, de „inzinking van het bewustzijn” leert kennen. Deze inzinkingsgraad op verschillende tijden wordt door hem in een curve vastgelegd. Bij elken epileptischen aanval kan hij een „primaire bewustzijnsinzinking” vaststellen, terwijl de krampen en wat dies meer zij, als secundaire verschijnselen worden beschouwd.

De ervaring bij epilepsie opgedaan schijnt hem zoozeer belangrijk toe, dat hij beproeft dit principe toe te passen bij verschillende psychosen, die, naar zijn meening, alle met een primaire bewustzijnsinzinking beginnen.

De mare gaat, dat de studenten, gelijk te allen tijde al te goed op de hoogte van de stokpaardjes hunner docenten, op alle vragen, die hun over psychosen gesteld werden, beantwoord zouden hebben: „De psychose begint allereerst met een inzinking van het bewustzijn, professor.” Zij meenden daarmee het hart van hun examinerator gestolen te hebben.

Straks zeide ik, dat *Wiersma* alles zelf deed. Men oordeele:

De consulent voor Neurologie en Psychiatrie maakte zich zelf een kliniek.

Toen in Groningen een hoogleeraar gezocht werd voor bovengenoemde vakken, lag het voor de hand, dat men daartoe den jongen geleerde, Dr. *Wiersma*, die reeds een kliniek had, benoemde. Hij aanvaardde zijn werkkring als hoogleeraar op 4 Juli 1903 met een rede, getiteld: „*Het psychologisch experiment en de Psychiatrie*”. Deze rede is afgedrukt in het jaarboek der Groningsche Universiteit van 1903.

Van nog grooter belang was het, dat hij, nog vóór zijn benoeming tot hoogleeraar, zich zelf een laboratorium voor psychologisch onderzoek had weten te scheppen.

Toen ik hem bezocht, werd ik door hem rondgeleid in een ruime zaal, gevuld met kostbare instrumenten, wier evenbeeld ik nimmer had gezien en wier beteekenis ik niet begreep. Toen hij echter op een wijze, hem eigen, keurig in distinctie der uiting, helder bij uitnemendheid, mij van elk dezer werktuigen een verklaring gaf, stond ik verstomd van verbazing over alles wat deze eenvoudige man had weten bijeen te brengen op een gebied van wetenschap, waarin ik volkomen vreemdeling was. Toen heb ik zijn groote eigenschappen leeren waardeeren.

De hoeveelheid arbeid, door *Wiersma* verricht, grenst inderdaad aan het ongelooflijke. Met zijn „*Capita psycho-pathologica*”

heeft hij in 1931 een lijvig handboek over psychiatrie en neurologie het licht doen zien, waarin de lessen zijn bijeen gebracht, die hij tusschen 1897 en 1930 aan de Universiteit te Groningen heeft gegeven. Bescheiden als hij is, spreekt hij echter niet van een „handboek”, maar van „psycho-pathologische hoofdstukken”, door hem beschreven.

Daarnaast verscheen van zijn hand een groot aantal monografieën, meerendeels opgenomen in de Verhandelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen.

In den 32sten jaargang van de Psychiatrisch-Neurologische bladen (1928) bevindt zich een volledige lijst van de onderzoekingen, door *Wiersma*, tot op dat oogenblik, bewerkt. Zij omvat de titels van 48 verhandelingen, waarin hij van 1884—1927 zijn onderzoekingen heeft neergelegd.

In een zijner publicaties (1926) beschrijft hij een neurologisch zeer belangrijk geval. Bij een jeugdigen lijder aan dubbelzijdige facialisparalyse liet hij een merkwaardige operatie verrichten. Hij liet de centrale stomp van den nervus hypoglossus hechten aan het perifere deel van den nervus facialis, en omgekeerd, het centrale gedeelte van den nervus facialis hechten aan het perifere gedeelte van den nervus hypoglossus. Het resultaat was voortreffelijk. Zelfs de tong herkreeg na eenige maanden een algemeene beweeglijkheid.

Ook andere belangrijke neurologische gevallen heeft *Wiersma* beschreven. Bijv. „Over tetanie en symptomatische tetanie bij cholera”. Ned. Tijdschrift v. Geneeskunde, 1893, Bd. I, p. 1. Voorts deelde hij mede een reeks van gevallen van hemiatrophia linguae, die in 1895 in het N. T. v. Geneeskunde (Bd. II, blz. 200) en in *Mendel's* Neurologisch Centralblatt 1899, S. 16 zijn verschenen. Vervolgens kwam een geval van myopathie (type Landouzy-Déjérine) met hypertrophie van den M. Serratus anticus major, medegedeeld op het 4de Ned. natuurkundig en geneeskundig congres.

Belangrijk ook is zijn beschrijving der Encephalitis lethargica in het tijdschrift voor Geneeskunde 1924, Bd. I, No. 25. *Wiersma*

nam 65 gevallen dezer ziekte waar, beschrijft de stoornis in de beweging (de spiercontracties treden laat op, zijn uitermate langzaam, de spierontspanning duurt langer dan normaal en opeenvolgende bewegingen kunnen daarbij niet snel genoeg plaats vinden). Hem treft bovendien de groote overeenkomst welke in die gevallen de psychische afwijkingen met de motorische gemeen hebben. Er bestaat langzaam denken, er is een vernauwing van het bewustzijn, benevens een zeer lange nawerking van gedachten.

Toch ligt de hoofdzaak van *Wiersma's* arbeid niet op het gebied der neurologie.

In al zijn werk beproeft hij de psychologie er bij te betrekken, daarbij vasthoudend aan zijn uitgangspunt, dat de physiologisch-anatomische processen een grondslag zijn voor het gebeuren in de wereld der waarnemingen en voorstellingen. Vooral trekt hem aan, datgene wat hij de „secundaire functie”, de eigenlijke psychische nawerking noemt.

In een artikel, dat in 1917 van zijn hand in het „Zeitschrift für die gesammte Neurologie und Psychatrie (Bd XXXV, Hft V)” is verschenen, onderscheidt hij deze nawerking in een „automatische” tegenover een die door ingrijpen van den wil, de „wilenskräftige” nawerking ontstaat.

In 1910 geeft *Wiersma* in „de Folia Neurobiologica” een studie over de psychologie der epilepsie, waarbij de nadruk wordt gelegd op verschijnselen, die bekend zijn onder den naam van „depersonalisatie” en „fausse reconnaissance”. Hij toont aan dat het de inzinking van het bewustzijn is, die bepaalt of een mensch meent, dat de omgeving, ofschoon zij hem bekend voorkomt, toch tegelijkertijd den schijn heeft geheel veranderd te zijn. De voor hem nieuwe omgeving schijnt hem meer een droom dan werkelijkheid te zijn. Hijzelf schijnt een ander iemand geworden. Zoo iemand is inderdaad anders, hij is niet meer dezelfde, hij is „gedepersonaliseerd”.

Onder „fausse reconnaissance” verstaat men den toestand waarin zich iemand bevindt, die onder den indruk is, dat hij de

omstandigheden, thans waargenomen, te voren reeds eenmaal tot in de kleinste bijzonderheden, op dezelfde wijze heeft waargenomen.

Beide verschijnselen zijn eveneens gevolgen van inzinking van het bewustzijn. Zij komen zoowel bij gezonden als meer bepaaldelijk bij epileptici voor. Dit opstel verschijnt later ook in de „Journal of Mental Science”, October 1923.

In 1911 onderzoekt *Wiersma* afwijkingen, die hij in een opstel getiteld „Bewustzijnstoestanden en polscurven” (Psychiatrische en Neurologische bladen 1911, No. 6) beschrijft. Hij bepaalt de verhouding van de polsbeweging tijdens inzinking van het bewustzijn en tijdens prae-occupatie. Dientengevolge lost hij het vraagstuk op om door de studie van bloedvulling en rhythmus van den pols een oordeel te vellen of er prae-occupatie of inzinking van het bewustzijn is. Tijdens de prae-occupatie verdwijnen alle arhythmiën der polsbeweging. In 1913 komt *Wiersma* op dit onderwerp terug „Der Einfluss von Bewusstseinszuständen auf den Puls und auf die Atmung (Zeitschrift für die gesammte Neurologie und Psychiatrie, Bd. XIX, Hft. 1). Hij beschrijft in deze verhandeling meer in het bijzonder, hoe, zoowel de arhythmiën die door de ademhaling veroorzaakt worden, als alle overige arhythmiën verdwijnen, zoodra de opmerkzaamheid gespannen wordt. De mensch, die aan het werk is, krijgt naarmate hij voort werkt, een steeds meer regelmatigen pols.

In 1934 komt *Wiersma* nog eens terug op de door Heymans en hem ingestelde enquête. Hij schrijft in de Verhandelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen (2de sectie, Deel XXXIV, No. 1) een opstel over „the mental conditions of the happily and unhappily married”. Daaruit blijkt, dat bij een gelukkig huwelijk een veel grooter aantal hoogere aspiraties voorkomt, bijv.: matigheid in alles, actieve aandacht, belangeloosheid en altruïstische tendenzen, zin voor plicht, waarheidsgevoel en natuurlijkheid. De gelukkig gehuwde heeft meer onafhankelijkheidsgevoel en standvastigheid, dan hij die ongelukkig is getrouwd.

Wilde ik alle verhandelingen die *Wiersma* schreef in dit opstel tot bespreking brengen, dan zou stellig zulk een overzicht, nog meer dan nu reeds het geval is, onzen eerbied voor zijn onverdroten arbeid nog versterken. Ik mag dit echter niet doen. Ik moet mij beperken tot de vermelding van nog een aantal titels der meest belangrijke van zijn gedrukte verhandelingen. Waarlijk, men zal uit al het reeds hier vermelde, wel de ervaring opdoen dat hij niet tevergeefs heeft geleefd, want hij laat een hoeveelheid arbeid na, zoo ontzaglijk groot, dat men deze nauwelijks kan overzien. Hieronder volgt een geenszins volledige lijst van niet besproken verhandelingen.

1901. Untersuchungen über die sogenannte Aufmerksamkeitschwankungen. Zeitschrift für die Psychologie und Physiologie der Sinnesorgane. Bd. 28. Leipzig.

1906. Die Secundärfunctie bei Psychosen. Journal für Psychologie und Neurologie. Bd. 8.

1911. Bewustzijnstoestanden en polscurve. Nederlandsche Vereeniging voor Psychiatrie en Neurologie. 12 December, 1911 en Psych. en Neur. Bladen 1911 No. 6.

1913. Ein Versuch zur Erklärung der retrograde Amnesie.

1913. De intelligentieschaal van Binet-Simon.

1913. Der Einfluss von Bewusstseinszustände auf den Puls und auf die Atmung. Zeitschrift für Neurologie und Psychiatrie. Bd. 22 Hft. 4—5.

1914. Intelligenzprüfungen nach Binet-Simon und ein Versuch zur Auffindung neuer Tests. Zeitschrift für angewandte Psychologie Bd. 8, Hft. 3—4.

1914. Ein Versuch zur Erklärung der retrograden Amnesien. Zeitschrift für die gesammte Neurologie und Psychiatrie. Bd. 23, Hft. 4—5.

1915. On the value of the simultaneous registration of the plethysmogram and the psycho-galvanic reaction. Kon. Ak. van Wetenschappen, 18 Dec. 1915.

1917. Psychische Nachwirkung. Zeitschrift für die ges. Neur- und Psychiatrie. 11 October 1916.

1918. De psychologie van verwardheidstoestanden. Verslagen Kon. Akad. van Wetenschappen, 26 April 1918, Deel XXVI.

1921. Psychological inhibition. Proceedings of the R. Academy Amsterdam. Vol. XXIV. No. 1, 2 en 3.

1921. Die psychologische Auffassung einiger Reflexe. Zeitschrift für die ges. Neur. und Psychiatrie. Bd. LXXII, S. 254.

1922. Concordance of the laws of some psychological and physiological phenomena. Proc. R. Academy Amsterdam. Vol. XXV. No. 9 en 10.

1922. La contractilité du vaisseau de His-Tawara et les fibres de Purkinje. Archives néerlandaises de physiologie de l'homme et des animaux, Tome VII, pag. 543.

1927. Karakter en Psychose. Psych. en Neur. Bladen 1927.

1931. Over slaap en slaapmiddelen. Klinische les. Ned. Tijdschrift voor Geneeskunde. Bd. 75, No. 38, 19 September.

Ieder, die Wiersma in het gewone dagelijksche leven heeft ontmoet, heeft er over verbaasd gestaan dat deze, bijna overmatig bescheiden man, tot zulk een geducht grooten arbeid in staat is geweest. Want met hetgeen hierboven is gezegd is lang niet alles weergegeven, wat hij heeft verricht.

In de laatste jaren van zijn leven heeft hij zich tot de Nederlandsche artsen gewend. Hij was als psycholoog er zich van bewust, dat ons van de allereerste verschijnselen der psychosen heel weinig bekend is, en dat, zoo iemand, de huisarts de man was, die er de beginstadiën van heeft waargenomen of kunnen waarnemen. Veel meer dan de gestichtsartsen konden de huisartsen bijdragen leveren tot de kennis der beginstadia der psychosen. Immers, lang voordat er tot plaatsing in een inrichting werd overgegaan, maakte de huisarts kennis met de geringe veranderingen — „de eerste verschijnselen van bewustzijnsinzinking” — welke de patiënten hadden vertoond. *Wiersma* hoopte van de huisartsen te kunnen leeren, welke verschijnselen in het begin der psychosen de meeste opmerkzaamheid verdienden. Deze verschijnselen toch gingen soms jaren lang vooraf, eer de patiënten

naar een inrichting werden verwezen. Deze drijfveer was het, die er hem toe noopte in zijn laatste levensjaren een aantal boeken te schrijven met het doel de practische artsen in te lichten omtrent hetgeen hij van hen verlangde. Zoo zijn in het laatst van zijn leven eenige boeken ontstaan, waarin hij zich richtte tot den huisarts als tot den man van wien hij alle kennis der psychosen in de toekomst hoopte te verwerven.

Deze boeken zijn: 1. Ter overdenking van huisarts en student, 1936. N.V. Noord-Hollandsche Uitgevers Mij.

2. Voor den arts, ter toetsing aan ervaring en inzicht, 1937. Noord-Hollandsche Uitgevers Mij.

3. Voor Paedagoog en huisarts. Onderling overleg ter verhooging van het geestelijk niveau. Noord-Hollandsche Uitg. Mij.

Deze boeken omvatten den laatsten arbeid van *Wiersma*, die in deze materie alle kennis van de artsen voor de toekomst verwachtte.

Wiersma werd door zijn omgeving en zijn vrienden in hooge mate gewaardeerd. Maar toch zijn hem betrekkelijk weinig eerbewijzen ten deel gevallen. Hij werd in 1915 lid van de Kon. Akademie van Wetenschappen en in 1929 lid van de Royal medical psychological association te Londen. De Regeering erkende zijn verdienste toen zij hem tot ridder in de orde van den Nederlandschen Leeuw benoemde. Hij was eerelid van het natuurkundig genootschap te Groningen, zoowel als van de Nederlandsche vereeniging voor Neurologie en Psychiatrie.

Het schijnt mij toe, dat het inderdaad betreurd moet worden dat er tot nu toe nooit een verzameling van de werken van *Wiersma* heeft plaats gehad. Dit werk blijft voor zijn vrienden en naaste omgeving dankbare opdracht om te verrichten.

Mij zou het onmogelijk zijn geweest om een overzicht van zijn werk te geven, wanneer ik voor dit doel niet over de hulp had mogen beschikken van Prof. Dr. W. D. van der Scheer uit Groningen en „last not least” van zijn secretaresse Mej. A. A. Ger-

des. Haar ben ik bijzonder erkentelijk voor hare zorg mij nage-
noeg alle verhandelingen van Wiersma in handen te stellen, zoo-
dat ik met verreweg het meeste van hetgeen hij geschreven heeft
heb kunnen kennis maken. Want ook Wiersma heeft het lot van
vele filosofen en psychologen gedeeld, dat zij wel gewaardeerd
en bewonderd, maar daarom nog niet gelezen worden. Wanneer
alleen de personen schreven, wier werk inderdaad wordt gelezen,
dan vermoed ik dat de medische litteratuur in zeer belangrijke
mate verminderd zou zijn.

Ik nader thans het einde van het overzicht over Wiersma's
magistrale werk. Toen hij op het hoogtepunt stond van zijn loop-
baan, Rector Magnificus was van de Groningsche Universiteit
hield hij een rede „Geestesafwijkingen in het licht der psycho-
logie”. Zij is afgedrukt in het jaarboek der Groningsche Univer-
siteit 1915. Ook in die rede verdedigt hij de zoogenaamde „pa-
rallelhypothese” dat alle psychische processen een achtergrond
hebben van fysiologisch-anatomische gebeurtenissen, al zijn
wij, van hetgeen geschiedt, nog allerminst op de hoogte. Inder-
daad, in de lange keten van oorzaken en gevolgen zal *Wiersma's*
nauwgezette arbeid een spoor achterlaten. Zijn arbeid is vrucht-
baar geweest.

C. WINKLER